

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,— . Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

LANGS VELE WEGEN

Enkele maanden geleden, om precies te zijn in het nummer van 29 mei, hebben we op deze plaats iets verteld over de internationale contacten van de humanistische organisaties. Bijzondere vermelding verdiende het feit, dat de Bund von Freireligiöse Gemeinden met haar duizenden leden, over geheel West-Duitsland verspreid in bijna 300 plaatselijke afdelingen zich had aangesloten. In het oktobernummer van het orgaan van de Internationale, het „Information Bulletin” vertelt Dr. Bronder iets over de geschiedenis en werkwijze van deze invloedrijke groep.

Opvallend is, dat het aantal aanvragen om inlichtingen van week tot week toeneemt. Op het secretariaat van de International Humanist and Ethical Union, dat in Utrecht is gevestigd, komen uit tal van landen brieven binnen, waarin om lectuur over het humanisme wordt gevraagd. Vooral bij jonge mensen bestaat hiervoor een grote belangstelling en in het bijzonder daar, waar men een geestelijke en culturele achterstand wenst in te halen. Op universiteiten in wat men de „jonge landen” pleegt te noemen, vormen zich groepjes van leraren en studenten, die behalve politieke vraagstukken ook de levensbeschouwing in hun besprekingen betrekken.

Hoewel de middelen van de Internationale beperkt zijn, is het toch opmerkelijk dat men van het bestaan in ruime kring op de hoogte blijkt te zijn. Die beperkte middelen veroorloven geen propaganda of informatie op

grote schaal, maar het weinige wat gebeurt, schijnt efficiënt te zijn en in een aanwezige behoefte te voorzien. Vorig jaar is er voor jonge mensen een internationale prijsvraag uitgeschreven, waarin gevraagd werd een opstel over het humanisme te schrijven. Aan alle universiteiten ter wereld is verzocht hieraan bekendheid te geven, terwijl ook aan bibliotheken en culturele afdelingen van ambassades om medewerking verzocht is. Het gevolg is geweest, dat uit een twintigtal landen een kleine honderd opstellen ontvangen werden, waaronder enkelen van een opmerkelijk goed gehalte. Afgezien van dit verheugende resultaat, ook voor de inmiddels door een internationale jury aangegeven prijswinnaars, heeft deze prijsvraag er kennelijk toe meegewerkt onder jongeren belangstelling voor het humanisme te wekken.

Aan de winnaars is o.a. gevraagd iets over hen zelf te vertellen en over de manier, waarop ze met het humanisme in aanraking zijn gekomen. In de Westerse landen is dat dikwijls het gezin of het studiemilieu geweest, maar het kan ook anders, waarbij het toeval niet zelden een rol heeft gespeeld. Want als een jonge leraar in Nigeria in 1957 op de markt wat voedsel koopt, dat in een nummer van de engelse „Humanist” van 1952 wordt ingepakt, is dat voor hem aanleiding om aan de redactie van dat blad om meer lectuur te vragen. Waaruit blijkt, dat het humanisme langs vele wegen en op een onverwachte manier zich kenbaar maakt.

kalender 1961

In dezelfde mooie uitvoering als in 1960 is de kalender 1961 verkrijgbaar. Wilt U er ook nog een? U kunt deze bestellen door storting of overschrijving van f 2,50 op postrekening 304960 t.n.v. het Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

DE ANDER ZIJT GIJZELF

Wanneer wij onze medemensen gadeslaan, dan valt op hoe verschillend zij leven. Hiermee wordt niet bedoeld op welke wijze ieder zich een deel van de welvaart tracht toe te eigenen, hoewel ook hierin de mens zichzelf toont en vaak verdraagt. Bedoeld is dat alles van de mens, dat met de blik van de mensenkenner wordt opgemerkt en in een visie op het geheel van een persoonlijkheid wordt begrepen. Het eigenlijke wat dan gezien wordt, is moeilijk te beschrijven, want alle elementaire eigenschappen, waarin men een mens op kan delen horen onverbreekelijk te samen.

Aan de elementen afzonderlijk is het leven de onttrokken. In samenhang vormen zij echter een van die bewonderenswaardige zienswijzen, waarop het leven zichzelf is. Ook wanneer de eenheid der persoonlijkheid voorop gesteld wordt ontkomen we er niet aan de samenstellende elementen een naam te geven.

Voor de uiteenrafeling van de volledige persoonlijkheid hebben we ons verstand ter beschikking. We richten onze blik naar een bepaalde kant, hoe kijkt deze mens, hoe geeft hij een hand, hoe loopt hij, hoe is zijn handschrift, hoe komt hij zijn medemens tegemoet? Als een werkelijk mensenkenner zich van de waarnemingsuitkomsten bedient, worden ze alle tezamen gezien, niet tezamen geteld, teneinde een kwalificatie cijfer te bepalen, maar tezamen in een visie begrepen. Met dit begrijpen is de mensenkenner niet klaar. De begrepen persoonlijkheid zal reacties oproepen. Hij wordt sympathiek of antipathiek gevonden. Hij is een man uit een stuk, of een slappeling, eerlijk of onbetrouwbaar.

Een werkelijk mensenkenner zal een negatief oordeel wat opschorten, maar niemand ontkomt er tenslotte aan te twifelen of het leven wel door iedereen even zuiver gediend wordt.

Evenmin als de elementaire eigenschappen los van het geheel van de persoonlijkheid begrepen kunnen worden, evenmin is een persoonlijkheid buiten groepsverband te begrijpen.

Indien het een werkelijk levende groep is, zijn daarin alle mensen onlosmakelijk met elkaar verbonden. En ook hier blijft een oordeel over de mate, waarin het leven is gelukt zijn bedoelingen te realiseren, niet uit. Het ene volk is hartelijker dan het andere, misschien is dan het andere meer karaktervast, enz. Toch zal ieder lid van een groep weer anders zijn. Hij heeft zijn eigen aardigheden, hij leeft volgens zijn eigen aard. Er zijn dan heel gewone mensen, die genieten van het zitten op een terrasje, het kijken naar een voetbalwedstrijd, het luisteren naar de radio, vaak zonder te luisteren, wat in sommige gevallen heel wijs kan zijn. Zij hebben hun dagtaak volbracht, genieten hun rust. Of de huisvrouw duikt even in een boek, maakt een praatje met haar buurvrouw. Er zijn degenen, die zich met hart en ziel geven aan een hobby, zozeer, dat zij

de meest vanzelfsprekende contacten met hun medemensen en met eigen wezen uit het oog verliezen.

Er zijn wetenschapsmensen, die zich hebben vereenzelvigd met het leven voor zover dit natuur is, om slechts een van de vele gebieden der wetenschap te noemen. De astroloog, die leeft in zijn radiosterren, de bioloog voor wie de vogelpopulatie van de Beer meer betekent dan de Euro-poort. Zo zou ik door kunnen gaan, wetend, dat ieder mens betrekkelijk eenzijdig is en moet zijn, maar toch ook in meerdere of mindere mate de andere facetten, die tot het mensenwezen behoren, bezit.

Aan een categorie wil ik iets meer aandacht geven. Aan degenen, die het niet kunnen laten over het leven na te denken. Zij willen weten, niet om het dan bij dit weten te laten, maar om er naar te leven. Hoe heeft de mens te zijn, te leven?

De meesten zijn al heel gauw klaar met het gestelde probleem. Zij zijn kortzichtig, hun visie is bepaald niet groots en hun leven binnen enge grenzen gevat. Daar zijn zij thuis. Hun levenswijze is eenvoudig, hoewel niet altijd doeltreffend. Maar meer kunnen zij niet opbrengen. Eerlijk te zijn, wat zij zijn is hun grote verdienste, iets wat door niemand kan worden overtroffen, zeker niet door degenen, die verhevener schijnen dan zij zijn. En zo kunnen sommigen eerlijk hun eigen aard volgende, niet anders dan trachten een levensbeschouwing op te bouwen, waarin, voor hen, alles wat zij van het leven opmerken, begrepen wordt. Maar tevens weten zij, dat dit begrijpen meer inhoudt dan wat er gewoonlijk onder wordt verstaan. Het leven moet al levende begrepen worden. Men moet zich met het leven vereenzelvigen om het te kennen, men moet wetend het leven zelf zijn, maar ook om zo zijnde het leven wetend te doen zijn.

Ik wil trachten deze gedachte iets nader uit te werken en vang dan aan bij de ervaring, die ieder opdoet, namelijk, dat een buitenwereld wordt waargenomen. De voor de hand liggende gedachte is dan, dat er iets moet zijn, dat waarneemt en dat dit in mijzelf is gelegen. Men spreekt wel van het subject, dat de objectieve wereld waarneemt. Deze objectieve wereld bestaat dan niet alleen als de zintuigelijk waarneembare, maar ook als de psychische- en gedachtenwereld. We moeten ons echter verwonderen, dat iets wat *buiten* ons bestaat tot een *in* ons wordt, dat wij ons bewust zijn van iets, dat wij zelf niet zijn. Voor velen zal dit geen probleem zijn. Sommigen lossen het als volgt op: Als we met ons oog iets zien, ontvangt ons netvlies een aantal prikkels, die worden doorgegeven aan onze hersenen. Daar komt het bewustzijn tot stand. Daar wordt van de waargenomen werkelijkheid een denkbeeld gevormd. Maar hiermee komen we niets verder. Want die electro-chemische reactie in de hersenen is evenzeer voor het subject een waarneming. Dat subject zal dus iets moeten zijn, dat zelf waarneemt, maar niet waarge-

nomen wordt, niet door de zintuigen, niet door de psyche, niet door het denken. Ons lichaam waarvan wij met zekerheid ervaren, dat we het zelf zijn, is toch tevens een stuk buitenwereld. En zo onze psyche. Een buitenwereld voor een waarnemend subject.

Het is echter merkwaardig, dat dit waarnemen in hoge mate afhankelijk is van dit lichaam en deze psyche en dat op het moment, dat een bepaalde desorganisatie van lichaam of psyche optreedt, het waarnemen geheel verdwijnt. Maar dan dringt zich de vraag nog sterker aan ons op: hoe staan subject en object met elkaar in verband? Hoe hebben ze contact? Het heeft dan veel aantrekkelijks het als volgt te zien. Onze ervaring gebeurt niet buiten de buitenwereld in een geheimzinnig subject, maar in dat, wat wij steeds de buitenwereld hebben genoemd, zelf. In onze ervaring ervaart dit object zichzelf en dat geheimzinnige subject is niet niets of iets van geheel andere aard als het object, maar het is een met het object, het is niet nergens maar overal. Subject en object zijn een en hetzelfde. De tegenstelling subject-object is een list van het leven om het de mens wat gemakkelijker te maken, het is een tegemoetkoming aan het menselijk verstand, dat de analyse tot taak heeft, maar, als het niet in toom gehouden wordt door het eenheidstichtend vermogen in de mens, het leven verstoot.

Het is moeilijk zich aan het denken in tegenstellingen te onttrekken. Ons denken en onze taal zijn zozeer opgegroeid aan de hand van het verstand, dat voor de eenheidsbeleving, die toch ook een functie van het leven is, nauwelijks woorden te vinden zijn. De genen, die doortrokken zijn van deze eenheidsbeleving, weten dan ook niet beter te doen dan de wezenlijke gebeurtenis te omspelen in de hoop, dat met hun stamelen toch iets overgaat van hun eigen beleving. Zo Durckheim:

„In das alles endliche Leben durchdringende grössere Leben sind wir in mitten unseres endlichen Daseins doch einem Unendlichen zugehörig und so in unserer Endlichkeit zugleich aus aller Endlichkeit herausgehoben.”

Dit is geen theoretisch betoog, maar een uiting van wat deze mens in bewogenheid beleeft.

Spinoza spreekt zijn menseigen ervaring van het leven als volgt uit: Het hoogste goed is echter, dat men een aard verkrijgt veel machtiger dan onze eigene. Hoedanig deze aard is, zal te zijner plaatse uiteen worden gezet, waar dan blijken zal, dat hij bestaat

in het bewustzijn der eenheid van natuur en geest.

Deze wijze van uitdrukken ligt mij meer als het spreken in tegenstellingen zoals: eindig en oneindig, materie en geest, mens en God, den ander en ik.

Ook al zal de ervaring er dezelfde om blijven, de weg daartoe lijkt mij minder gebarricadeerd, wanneer wordt uitgegaan niet van iets anders buiten het leven, maar vanuit het leven zelf, dat ons eigen is. Toch zal onze taal wel altijd tekort schieten, maar het is dan ook om het gebeuren te doen. Tot het beleven daarvan is in aanleg de mens geroepen. Niet slechts de mysticus, die het bereikt door oefening en inkeer tot zichzelf, maar ook als in de gewone mens de menselijke liefde doorbreekt, ervaart hij dit wonder.

Hendrik Willemz, een gewoon mens van deze tijd, een industrieel, vertelt daarover het volgende: „maar zij zagen en bemerkten toch blijkbaar niet wat ik zag en doorleefde tot in de kern van mijn wezen, namelijk, dat ik hen was en zij mij waren. Wij waren volkomen een, ondeelbaar een, als de druppels van een oceaan. Er was geen verschil met ze en met niemand op de wereld, met niets. Die ervaring van deze eenheid is dan ook voor eeuwig in mij gegrift en die kan ik evenmin ooit vergeten.”

Anker Larsen spreekt van „de open wereld.” Maar zoals dag en nacht elkaar afwisselen, zo ook verlaat het geluk, als ik de ervaring, waarover ik zojuist sprak, zo mag noemen, de mens telkens weer. Het leed wordt hem niet bespaard. Het leed, dat voor de waardige mens even vruchtbaar kan zijn als het geluk. En juist deze schommeling tussen de uitersten van lijden en geluk doet de mens rijpen tot wijsheid en mildheid. De wijze streeft niet naar extase niet zoekt hij eigen zieleheil, niet de medemens tezamen met wie hij boven zichzelf uit, kan grijpen. Hij zoekt degenen, die met elkaar in evenwicht en vrede zichzelf kunnen zijn. De blik, waarmee zo iemand de ander aanziet, is die van begrip. Hij kijkt in de ander het leven aan. Het leven, dat ook hij is. De ander en hij zijn geen vreemden voor elkaar. Zij zijn hetzelfde leven.

Of om het weer met Durckheim te zeggen: „Der Mensch kann sich und anderen nur dann zum Heil werden, wenn er in sich und im anderen das Wesen wahrnimmt.”

De rijpe mens zal het echter niet meer nodig hebben daarover wijsgerige beschouwingen te houden. Zijn leven is een daad, die door geen woorden te beschrijven is.

Prof. dr. A. KRUIDHOF.

natuurlijk bewaart u de radiolezingen

Om U het bewaren mogelijk en het herlezen van de radiolezingen tot een genoegen te maken, is er een handig verzamelbandje te verkrijgen.

Aan dit linnen bandje, dat voorzien is van een gouden opdruk, zult U veel plezier beleven.

Als U nu bestelt kunt U profiteren van de lage prijs van f 1,95. Gireer het bedrag op postrekening 58 t.n.v. Humanistische Luisterkring het Woord van de Week te Utrecht.

DE DERDE KRACHTBRON

Niet lang geleden heeft Dr. Szczesny, de schrijver van *De toekomst van het ongelooft*, in een aantal steden van ons land lezingen gehouden over thema's, die in zijn boek voorkomen. Als afsluiting van deze lezingentournee werd er, op 3 november een kort radiodebat gehouden, waardoor luisterend Nederland een ogenblik kennis kon maken met deze Duitse auteur, die door boek en lezingen vrij wat stof heeft doen opwaaien. Een der thema's van zijn boek is, dat de macht van de officiële, grote kerken op het gehele maatschappelijke leven zo groot is, ondanks de uitholling van het geloof en het literaire façade element bij tallozen, dat niet-gelovigen en humanisten van allerlei schakering zich bedreigd voelen en niet voor hun levensovertuiging durven uitkomen. Dit schept een onware, huichelachtige sfeer, immers dit uiterlijk is niet in overeenstemming met de werkelijke situatie. Een tweede thema wordt, in het genoemde boek, helder en overtuigend behandeld, nl. de zaak van de pluriformiteit van het westen. Het oostelijke blok heeft een politieke ideologie, die bij leiders en volgelingen de kracht en de functie heeft van een dogmatisch geloof. Dit is zo'n gewone, alledaagse en bijna afgezaagde waarheid, dat ik die nauwelijks nog eens durf uit te spreken. Het westen nu, zegt men in oost en west kan daar wel rijkdom, hoge levensstandaard, bewapening en het beginsel der vrijheid tegenoverstellen maar wat ontbreekt is één pakkende, inspirerende, levende ideologie, waarvoor het westen opkomt, waarvoor het, als het niet anders kan, zou strijden. Dat heeft het westen niet en dat mist men smartelijk. Volgens tallozen die in wit en zwart redeneren, die ongenueanceerd denken, is het Christelijk geloof deze ideologie. Dan is het de koude, warme, lauwe of koele oorlog tussen het goddeloze atheïsme van het communisme en het Christelijke westen. Zou dat zo zijn, dan zouden de kruistochtgedachten, van weerszijden, een coëxistentie wel bijzonder zwak doen staan. De werkelijkheid is, dat miljoenen Russen gelovige Christenen zijn, dat talloze niet-gelovigen principieel gekant zijn tegen het communisme en dat — dit geldt vooral voor Italië — diepe sympathieën bestaan voor het communisme, ook bij gelovigen buiten Rusland. Neen, dit primitieve zwart-wit redeneren is, als altijd, onjuist. Szczesny nu meent dat het westen wel iets heeft om tegenover het monolithische blok te stellen en dat is de veelzijdigheid, de pluriformiteit en de openheid van het westen. De rijkdom van de westerse cultuur bestaat uit het niet gelijk zijn en gelijk denken en gelijk geloven van de vrije volkeren. Deze pluriformiteit is een vrucht van de vrijheid, van de democratie naar de vorm en naar de geest. Het westen moet niet, met dwang of kunstmatig, onoprecht en zichzelf verloochend tot een eenheid willen komen, die er in werkelijkheid niet is. Ziet men dit in — en in elke conferentie, op elk congres waar de cultuur het thema is bestaat hierover geen verschil van mening —

dan dient men deze pluriformiteit uit vrijheid geboren ook au sérieux te nemen en dat kan alleen in een waarlijk samenleven, gebaseerd op een oprechte en niet opportunistische verdraagzaamheid. Ik meen, dat dit de boodschap is van Szczesny's boek.

Hoogst merkwaardig en buitengewoon interessant zijn de reacties van vele periodieken en de mondelinge critiek die loskwam op boeken en inleidingen van Szczesny. De Vrijzinnig-protestanten waren het — grosso modo wel met hem eens maar zij verweten hem, dat hij deze waarlijk verdraagzame variant van het Christelijk geloof had moeten noemen. De debater in Utrecht, de leider van Kerk en Wereld, dominee de Jong, verweet hem, dat hij de moderne ontwikkeling van de theologie, in de geest van Karl Barth, in zijn beschouwingen had weggelaten, was hij daarop ingegaan dan zou hij gezien hebben, dat ook die ontwikkeling juist de wereld open had gemaakt in plaats van gesloten en dat van deze kant geen enge onverdraagzaamheid was te verwachten.

Dominee Buskes schreef in zijn rubriek van Het Vrije Volk, dat hij allerm minst geschokt was in zijn geloof en dat b.v. Vestdijk's Boek „De toekomst der religie” dieper graaft, terwijl dominee Landsman in Hervormd Nederland de gelovigen opwekt tot bezinning en een onverbloemd en oprecht getuigen van het geloof. Dr. Heering in het Remonstrantse weekblad verbaast zich, dat Szczesny in zijn boek schrijft, in de stijl van de verdrukte minderheid. „Vreemd” gaat de schrijver verder, persoonlijk heb ik nooit anders gevoeld, dan dat het Christendom een minderheid in het westen is en in de wereld, en een, zeker wat onze jonge generatie betreft, verdrukte minderheid. Met instemming haalt hij een woord aan van professor Bomhoff, die sprak van „de kleine terreur van de neutraliteit”. Het is dit alles dat Szczesny ertoe bracht, raillerend maar met een ernstige ondergrond te zeggen, dat hij blijkbaar in Nederland altijd met de verkeerde Christenen in debat was gekomen. Het is dan ook sporadisch voorgekomen dat men werkelijk de kern van zijn betoog vatte en aanviel.

Szczesny heeft geen aanval gelanceerd op het Christelijk geloof, hij heeft niet ontkend dat vele vrijzinnige stromingen volstrekt verdraagzaam zijn, hij heeft de Barthiaanse theologie niet aangevallen, hij heeft niemand zijn geloof willen ontnemen, hij heeft geen beschouwing over de godsdienst gegeven, zoals Vestdijk in zijn boek, hij heeft alleen willen aantonen, dat in Duitsland — en dat het in ons land wel wat anders ligt werd hem duidelijk — bepaald niet kan gesproken worden van Christelijke kerken, die een verdrukte minderheid vormen, maar dat zij een macht vormen, voor een deel een schijnmacht, die niet in overeenstemming is met de geestelijke situatie van het moment. Hij verwijt, in dit verband, de kerken, dat zij de ontplooiing van religiositeit onmogelijk hebben gemaakt, door de religiositeit op te eisen voor de godsdienst en daarmee hebben

bereikt, dat allen die niet-Godsdienstig zijn in een atheïstische of Schwärmerische of rationalistische hoek worden gedreven. Dit verschijnsel nu, dit gebrek aan verdraagzaamheid noemt hij funest voor een krachtig en gezond geestelijk leven in het westen. Het is jammer, dat men, in ons land, zo op zijpaden is gegaan en zo weinig de werkelijke bedoeling van het boek heeft begrepen.

Voor dat de schrijver in ons land zijn lezingen hield had in Duitsland een radiodebat plaatsgevonden met een Oostenrijkse, katholieke cultuurhistoricus, professor Friedrich Heer.

Als U belangstelling hebt voor waarden van Europa, belangstelling voor een moeilijk maar hoogstaand debat over godsdienst en humanisme, dan moet U dit debat, in boekvorm verschenen, ter hand nemen. Men bespeurt uit de brieven van Heer en uit die van Szczesny, dat niet ressentimenten een rol in het debat spelen, dat niet de een de ander „eigenlijk” beschouwt als een geloofsgenoot, als een medehumanist, maar dat beiden, in een diep gevoeld verantwoordelijkheidsbesef tezamen de grote problemen willen aanvatten, problemen van nihilisme en van geestelijke dwang.

Zij samen — hoe principieel verschillend in levensovertuiging ook — behoren tot de derde krachtbron „die dritte Kraft” die de rijkdom, de vreugde, de openheid en de liefderijke gezindheid in Europa versterkt heeft. Het is de grote stelling van Heer, dat door het Lutheranisme en het Calvinisme de Rooms-Katholieke kerk, zo duidelijk aangevallen, gedwongen is om weer vervolgend, gesloten, eng en integralistisch te worden — de Contra-reformatie — zodat de open en liefderijke gezindheid van Erasmus en Morus, van Contarini en Cusanus verloren ging, voor eeuwen. De open en liefderijke geest, ondogmatisch en verzoenend moet in Europa weer gaan heersen, wil men een dam opwerpen tegen het communisme enerzijds en het nihilisme anderzijds. Al degenen van goeden wille die deze openheid willen, noemt hij de mensen van de derde krachtbron, tussen dogmatisch protestantisme en integralistisch katholicisme in, die de andere krachten zijn.

Men ademt op bij de lectuur van Heer's grote boek en bij de lectuur van dit radiodebat. Hier zijn mensen aan het woord, die niet menen, op grond van hun overtuiging, dat alleen het heil wordt verkregen wanneer hun standpunt zegeviert over dat van alle anderen, hoe dan ook bereikt, maar mensen die ervan uitgaan, dat de veelzijdigheid, de pluriformiteit een wezenlijk goed is, en dat men de ander in zijn anders-zijn niet als zedelijk minderwaardig beschouwt en met middelen, die de menselijke waardigheid schenden bestrijdt.

Het geeft toch eigenlijk wel een vreemde kijk op iemands geestesgesteldheid, wanneer humanisten of neutralen dan beschouwd worden als mensen van de „kleine terreur”,

waar de kerken, van de 17e eeuw tot nu toe alle steun, alle medewerking, alle hulpbronnen en alle methoden hebben gehad om, met hulp van wereldlijke autoriteiten hun positie in de wereld te versterken of te handhaven. Mutatis mutandis moet ik dan denken aan dieven die van een onduidbare terreur van de politie spreken, al wil ik kerken niet met dieven en de derde kracht niet met de politie vergelijken. Het spreekt wel vanzelf, dat ik alle denkbeelden van Heer niet tot de mijne maak. Ik meen, dat hij het protestantisme eenzijdig en zelfs vertekend heeft weergegeven, ik geloof dat hij Loyola, de stichter van de orde der Jesuïeten, in hetzelfde hokje als Calvijn had moeten plaatsen maar het is verheugend dat een katholiek zo openlijk zo principieel de onverdraagzaamheid veroordeelt, ook in het verleden en zo ondubbelzinnig over de index spreekt als van een geestelijke zelfverminking. Maar, en daar was het mij om te doen vanmorgen, de ontmoeting tussen Szczesny en Heer, in de geest van de derde krachtbron, geeft moed voor de toekomst. En er zijn vele tekenen, die er op wijzen dat Heer geen eenzame is, dat zijn gedachten zich baseren op gangbare opvattingen in zijn kringen en dat zij invloed zullen hebben op velen. Het is alleen zo jammer, dat hij in de landen waar dat het meest nodig is, wel geen willig oor zal vinden, omdat daar de angst voor het verlies van de machtspositie, het stromen van de wateren van de derde krachtbron belemmert. Maar wanhopen behoeven wij niet. Een der grootste denkers van onze tijd is de antropoloog Teilhard de Chardin, waarop de gehele katholieke wereld, terecht, trots is. Gedurende zijn leven mochten zijn boeken niet of nauwelijks verschijnen.

Nu worden alle geschriften gretig gelezen. Zou niet eens de gedachte veld winnen, dat macht, in geestelijke zaken, gehandhaafd met wereldlijke macht, tot tirannie leidt en dat een gesloten systeem slechts door een andere macht, vijandig, opengebroken kan worden met grote, smartelijke verliezen? Zou niet eens, in de verre toekomst, de openheid zo groot worden dat denkers als Teilhard de Chardin, of alle anderen die, hoe dan ook, de mond gesnoerd werd, vrij en zonder angst konden werken en publiceren, dat de Pasternaks hun nobelprijs mogen aanvragen? Als het zover zou komen, nog lang niet, maar wij beginnen pas, dan zal de derde krachtbron de machtigste zijn, en wilt U dat zo noemen, mij best, dan zal er een wereldomspannende tirannie van de vrijheid zijn, die ook degenen, die de zaak weer willen sluiten de vrijheid zullen geven om te doen wat zij willen, want kwaad kunnen ze dan niet meer en ze moeten niet denken, dat ze martelaren zijn.

Het westen moet de openheid behouden of vergroten, de angst, die tot de geslotenheid leidt, overwinnen en de veelzijdigheid niet als zwakte maar als rijkdom zien.

Dr. H. BONGER.

Luistert U ook elke 1e dinsdag van de maand naar onze uitzending via de A.V.R.O.-microfoon?

Zie voor de juiste tijd ons overzicht van de komende lezingen.

BOM

Zoeven heb ik de lezing van een artikel beëindigd, waarin omstandig werd meegedeeld, wat er gebeuren gaat als er een atoombom van 10 megaton op ons vaderland valt. De schrijver, die tegen het werpen met megaton-atoombommen is, vertelt met een wrange voldoening, dat er binnen een kleine straal niets overblijft, daarna komt er een strook, waar alles instort, dan een gebied waar de zaak verbrandt en tenslotte komt er nog een stuk land, waar de mensen zwaar verminkt zullen worden.

Dit artikel was bedoeld als een waarschuwing, maar ik kan niet geloven, dat zulke waarschuwingen iets uithalen. In de eerste plaats al niet, omdat de verwoesting van een gebied van 5000 vierkante kilometers en de dood van drie of vijf miljoen mensen ons voorstellingsvermogen verre te boven gaat. Als we er eens rustig voor gaan zitten en toch proberen een beeld te krijgen van zo'n gebeurtenis (ik vermijd het woord ramp, dat ook niets meer zegt) dan zien we puin en verwoesting zover het oog reikt en veel, heel veel doden. Maar doodzijn is aanmerkelijk veel minder erg dan doodgaan. En het is onvermijdelijk, dat wij al fantaserende onszelf tussen die puinhopen zien rondscharrelen. Wij zelf leven dus.

Wij zijn dus toeschouwers, zoals wij ook toeschouwers zijn, als wij lezen van het bouwen van pyramiden, die aan 100.000 mensen of meer het leven hebben gekost. Of als wij lezen van de pestepidemieën in de middeleeuwen of van de dertigjarige oorlog, die de bevolking van Duitsland gehalveerd heeft. Dan schudden we bekommerd het hoofd en gaan over tot de orde van de dag.

(Misschien is er een ingewijde, die opmerkt, dat de dertigjarige oorlog niet de helft, maar slechts een derde van de Duitsers het leven heeft gekost. Dat is juist wat ik bedoel. Het maakt weinig uit, of een zesde deel meer of minder omhals is gebracht).

De massamoorden, waarmee welmenende mensen ons schrik op het lijf trachten te jagen, hebben dus weinig invloed. Het verhaal van Anne Frank (wat men er overigens ook over mag denken) maakt meer indruk dan de statistieken van Auschwitz en Sobibor.

Daar komt dan nog bij, dat zovele vredesapostelen een uiterst aggressieve en wraakzuchtige indruk maken. Hun bekeringsijver lijkt iets op de bekeringsijver van sommige vroege christenen, die heidense volken dringend uitnodigden om in het vervolg hun naasten lief te hebben en deze heidenen in geval van weigering tot de laatste man uitroeiden.

Ik ben genoopt regelmatig kennis te nemen

van uitingen van mensen, die zeggen de vrede te beminnen en niet anders doen dan de indruk trachten te wekken, dat iedereen, die niet tot hun club behoort, een infame schurk is, die ten snelste moet worden uitgeroeid. Deze schurken, waartoe ik mij moet rekenen, leggen het er niet alleen op toe zoveel mogelijk mensen te vernietigen, maar ze hebben er ook nog plezier in. En daarnevens zijn ze hebzuchtig, pervers, over-spelig en corrupt.

Zij die al dit geschrijf en gepraat geloven zullen de schurken te zijner tijd uit louter vredelievendheid en mensenliefde aan de hoogste boom hangen of tenminste naar een of andere uithoek van de Euraziatische ruimte sturen. En dan geloven ze ook nog, dat ze daarmee een goede daad hebben verricht.

In werkelijkheid is de zaak nog iets ingewikkelder. Want deze kwaadaardige vredesapostelen kunnen nog menen wat ze zeggen. Er zijn er ongetwijfeld ook, die dat niet doen. Die ons aansporen onze zwaarden om te smeden tot sikkelen en ploegscharen, omdat je met een sikkel niet zo heel veel begint tegen de megaton-bom, die zij voor ons klaar hebben.

Het is droevig, dat het gezegd moet worden, maar men kan in deze boze wereld niet wantrouwig genoeg zijn. Dit wantrouwen is dan weer een nieuwe bron voor ruzie en manslag. Daarom is het aanbevelenswaardig duidelijk te laten merken, dat je wel goed bent, maar niet gek. En laten wij daar naar streven.

In het artikel, dat ik daarstraks heb gelezen, ging de schrijver ervan uit, dat wij zelf de bom niet gooiden, maar hem door anderen toegeworpen kregen. Hij maakte zich echter niet boos op de potentiële werpers, maar op de stakkers, die binnen de vernietigingsstraal woonden. En ziehier een ander raad-sel.

De vredesvrienden verwijten ons maar al te vaak, dat wij ons vooral niet moeten willen beschermen, want dan kan er wel eens iemand kwaad op ons worden. En als die anderen dan, door onze zelfbescherming geprovoceerd (zo heet dat) beginnen te smijten, dan is dat onze schuld. Zo kan men ook zeggen, dat het misdadig is 's avonds de buitendeur af te sluiten, want dat dwingt tot inbreken. Laat de deur toch los, opdat iedereen zonder braak binnen kan komen! De ware inbrekers zijn de slotenmakers.

En verder zal ik na de zondagsochtendse lezing van mijn weekbladartikel maar niet gaan. Want hoe gemakkelijk komt men niet terecht in de dialectiek. En wie daaraan begint heeft al halverwege gecapituleerd. Dat wil ik niet. Dus: punt.

H. H.

lezingen voor de radio

zo. 27 nov. VARA 9.45 uur: Mej. Mr. J. J. Th. ten Broecke Hoekstra: „Verdraagzaamheid”.

zo. 4 dec. VARA 9.45 uur: Prof. dr. Libbe v. d. Wal: „En wat zegt de Humanist daarvan?”